

Післяпологові маніпуляції з пуповиною та послідом, церемонії припікання і шрамивання повік у датогів – скотарів Північної Танзанії*

**Марина Бутовська,
Валентина Буркова**

УДК 392.1–053.31(678)

Maryna Butovska, Valentyna Burkova. Datoga Postnatal Manipulations with an Umbilical Cord and a Placenta, Ceremonies with Cauterization and Eyelid Scarification Practiced by the Northern Tanzanian Graziers

Several Datoga tribe key ceremonies (Northern Tanzania), connected with the childbirth and drawing children into the tribe, are analysed in the article. It is shown that the manipulations with umbilical cord and placenta, body and head of a child (cauterization of the certain points and upper eyelid scarification) are the necessary stages of a newborn separation out of environment, drawing him into a human socium, and also identification of his affiliation to a concrete tribe, clan or kin.

Keywords: Datoga, family rites, sacral practice, umbilical cord, placenta, cauterization ceremony, scarification ceremony, initiation into shamans.

Марина Бутовская, Валентина Буркова. Постродовые манипуляции с пуповиной и последом, церемонии прижигания и шрамирования век у датогов – скотоводов Северной Танзании

В статье анализируются несколько ключевых церемоний племени датогов (Северная Танзания), связанных с родами и присоединением детей к племени. Показано, что манипуляции с пуповиной и последом, телом и головой ребёнка (припекание определённых точек, а также шрамирование верхнего века) являются необходимыми этапами отделения новорожденного от природной среды, приобщения его к человеческому социуму, а также его идентификации в принадлежности к конкретному племени, клану, роду.

Ключевые слова: племя датогов, сакральная практика, пуповина, послед, церемония припекания, церемония шрамирования, посвящение в маги.

Церемонії життєвого циклу становлять основу будь-якої традиційної культури. Під впливом модернізаційних процесів вони поступово розмиваються, частина складових подібних ритуалів втрачається, нівелюються також і уявлення про функцію кожної конкретної дії, її сакрального та побутового призначення. Цю статтю присвячено кільком церемоніям життєвого циклу, пов'язаним із пологами та залученням немовляти до племені й окремого клану, зокрема в датогів – скотарів Танзанії, які продовжують вести традиційний спосіб життя. Опис церемоній подано на основі наших власних польових матеріалів, отриманих шляхом включеного спостереження та поглиблених інтерв'ю з респондентами. Польові виїзди до районів Манголі, Ендиша й Гіломланди (Північна Танзанія) здійснювалися в 2006–2009 роках. Ми відвідали понад вісімдесят подвір'їв (до кожного з них належить від одного до дванадцяти будинків) і опитали чотириста дорослих чоловіків і жінок датогів.

Датоги (гатога, мангаті, барабайг) розмовляють мовою датог нілотської гілки кір-аббайської сім'ї східносуданської надсім'ї ніло-сахарської макросім'ї мов¹. Переважно всі датоги продовжують дотримуватися традиційних вірувань, незважаючи на багаторічні зусилля місіонерів різних конфесій. Основне заняття датогів – скотарство. Вони тримають велику рогату худобу – зебу, а також овець, кіз, віслюків. Колоніальна влада, так само як і постколоніаль-

ний незалежний уряд, ставилися з великою недовірою до всіх скотарів, вважаючи їх агресивними, неконтрольованими й такими, яких неможливо адаптувати до цивілізаційних умов². На думку влади, кочовий спосіб життя, часті набіги з метою викрадення худоби в сусідів, прихильність до «традиційних» культів характеризували датогів як реальну загрозу для розвитку частини регіонів Північної Танзанії. Унаслідок цього зараз датоги є маргіальною, стигматизованою групою, яка вітчужно потерпає від соціальної та політичної дискримінації.

Датогам властива сезонність дітонародження: 44% всіх пологів припадає на квітень – липень. Ще два невеликих сплески спостерігаються в жовтні та січні. З цього випливає, що максимум зачаття припадає на липень – жовтень, а мінімум – на листопад і лютий. Фертильність датогських жінок становить у середньому 6,6 дитини, з максимумом – сімнадцять дітонароджень. 3% жінок у віці менопаузи, за даними М. Боргерхофф Малдер, безплідні. Середній інтервал між пологами 33,68 ± 20,95 місяця. У випадку смерті дитини в перший рік життя цей інтервал скорочується в середньому до 30,9 місяця. Імовірність виживання дівчаток трохи вища, ніж хлопчиків: у віці одного року відповідно 0,8 та 0,79; у чотири роки – 0,74 і 0,70 і до 15 років – 0,7 і 0,65. Первістки частіше, ніж інші діти, помирають у перший рік³.

Висока дитяча смертність у традиційному датогському суспільстві, на тлі збереження віри в магичні сили та

* Польове дослідження та запропонована стаття виконані за підтримки РФНФ (грант № 0701-18009-е, № 08-01-00015-а) та Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД) (грант № 0706-00078-а).

світ предків, очевидно, продовжує істотно впливати на збереження складних родильних обрядів і церемоній залучення дитини до датогської громади.

Післяпологова ізоляція матері та дитини й маніпуляції з пуповиною і послідом

Народження дитини у датогів – важлива подія в родині. Бесіди з чоловіками та жінками у датогів засвідчують, що, згідно з їхніми уявленнями, новонароджені часто плачуть ще й тому, що їх зурочили, а також унаслідок негативного впливу потойбічних сил⁴. Тому вживають спеціальні заходи, аби зашкодити злій силі заволодіти дитиною. Чаклуни виготовляють особливі амулети з кількох шматочків дерева (породи дерев зберігаються в суворій таємниці) і прив'язують їх матерям новонародженого до ноги, під коліно. Як повідомили нам кілька жінок-респонденток, подібні браслети дуже ефективні. Щойно чаклун забезпечував їх такими оберегами, немовлята заспокоювалися й переставали плакати.

Наші опитування виявили, що пологи відбуваються переважно в кімнаті майбутньої матері. У цей час чоловік не повинен бути поруч. Породіллі може надавати допомогу матір чоловіка або її власна мати, інші жінки, сестри, баби або сусідки. Більшість жінок у датогів сьогодні народжують вдома. Зазвичай, за професійною допомогою медиків звертаються лише в екстремальних випадках, коли пологи затягуються або відбуваються аномально. Так, із дев'яноста шести опитаних нами жінок віком від сімнадцяти до вісімдесяти років, які мали дітей, лише четверо стверджували, що одну або кілька дітей народжували в госпіталі. До того ж вони зверталися до спеціалістів лише тому, що не могли народити самі.

Коли дитина з'являється на світ, пуповину перерізають ножем або лезом бритви (попередньо їх обробляють вогнем), або гострою паличкою. Частіше цю дію виконує не сама породілля, а повитуха. Проте іноді пуповину може перерізати й молода мати. Церемоніальне перерізування пуповини є найважливішим обрядом відокремлення дитини від матері, поширеним у багатьох народів світу⁵. Однак у датогів відсутня будь-яка статева диференціація щодо використання знарядь для відтинання пуповини: для хлопчиків і дівчат використовують той самий інструмент. У подальшому пуповина й послід стають об'єктом особливої уваги. Причому маніпуляції з ними дещо варіюють, залежно від клану батька та матері новонародженого. В одних кланів прийнято закопувати послід і пуповину в кімнаті породіллі (у кутку або під ліжком) чи просто класти під ліжко, в інших – виносити до стайні і там закопувати. Кілька респонденток розповіли, що суху пуповину своїх дітей вони зашили в шматину, прикрипили до подолу традиційної шкіряної спідниці й так носили цей предмет, аж поки він не відірвався. Ще кілька жінок повідомили, що такий зашитий у шкіру або тканину сухий шматочок пуповини вони зберігали до моменту, поки дитина не подорослішає, і в подальшому віддавали йому або їй, коли та залишала рідну домівку. У маніпуляціях з пуповиною й послідом втілений обряд «споріднення», формування стійкого зв'язку між ново-

народженим і його родичами (насамперед матір'ю), залучення дитини до малої й великої сім'ї⁶.

Ритуали, спрямовані на маніпуляції з послідом і пуповиною в датогів, вочевидь, пов'язані з симпатичною магією. Аналогічно до багатьох інших традиційних культур, зв'язок між дитиною й такими предметами може визначати його подальшу долю. Позитивні наслідки для дитини можливі лише за умови збереження плаценти й пуповини. Особливе піклування про безпеку цих предметів, яку спостерігаємо серед датогів сьогодні, цілком зрозуміле, якщо звернути увагу на порівняно високу дитячу смертність у цій групі: у середньому менше 70% дітей не доживають до свого п'ятнадцятиріччя⁷. Згідно з нашими спостереженнями, первістки, насамперед хлопчики, оточені особливою прискіпливою увагою та піклуванням з боку матері та інших родичів, і саме для них влаштовують пишні церемонії виходу з дому, які супроводжуються обдаровуванням ритуальними атрибутами чоловічого статусу (спис, стріла, лук). Цю особливу увагу до хлопчиків-первістків також можна інтерпретувати з позицій симпатичної магії, оскільки саме ця категорія дітей помирає частіше, ніж інші в перший рік життя.

Важливою складовою післяпологових заборон для датогських жінок є сувора ізоляція породіллі разом із новонародженою дитиною в її кімнаті протягом сорока – шістдесяти днів. У цей період жінка може виходити з дому тільки за виняткових обставин, причому робити це вона зобов'язана так, щоб не потрапляти на очі домашнім або гостям своєї геди (подвір'я). З породіллемою можуть контактувати жінки-родички та своячки, які мешкають у цій геді, діти, а також «вибране коло» відвідувачів. У цьому випадку, дослідники входили до його складу, а тому змогли спостерігати за усамітненим життям породіллі, її спілкуванням із оточуючими та виявленням до неї та дитини знаків уваги з боку мешканців геди. У кімнаті породіллі містилося вогнище, підтриманням вогню опікувалися кілька дівчаток у віці від п'яти до дванадцяти років. Вони збирали хмиз, підкидали гілля у вогонь та пильнували за приготуванням їжі.

Істотну роль у виживанні новонароджених відіграє ізоляція породіллі з дитиною або обмежений доступ до неї (як це відбувається в датогів). Тимчасове відокремлення породіллі від одноплемінників існує майже в усіх традиційних суспільствах. Воно сприяє соціальній адаптації й перешкоджає занесенню інфекції в приміщення, де перебуває породілля з немовлям. В австралійських тубільців, наприклад, жінка в період вагітності й уперші дні після пологів повинна дотримуватися різноманітних табу й здійснювати певні обряди, щоб магичним шляхом забезпечити здоров'я немовляти⁸.

Окрім ізоляції породіллі з дитиною, здійснюється також низка різних ритуалів, для відокремлення новонародженого від світу предків і світу природи, а також для залучення його до світу живих, його долучення до одноплемінників. Обряди переходу, пов'язані з поведінкою дитини в початковий період життя, у датогів тривають приблизно шістдесят днів після народження дитини.

В особливих випадках (коли жінка народжує поза шлюбом або до заміжжя) цей період може розтягуватися на багато місяців, інколи до одного року.

До складного ланцюга церемоній залучення дитини входять також церемонії називання, виносу дитини з дому, складання для неї власної пісні⁹.

Припікання

Важливим обрядом відокремлення дитини від природного середовища й надання їй «людської подоби» є маніпуляції з головою та тілом дитини, які реалізуються через припікання певних точок на тілі. Цю церемонію проходять усі немовлята без винятку, і здійснюється вона між сьомим та сороковим днем від народження, залежно від фізичного стану¹⁰. Згодом ця мітка на лобі буде розпізнавальним знаком датоїв упродовж усього життя, і за цією ознакою одноплемінники зможуть легко й безпомилково впізнавати один одного. Церемонія припікання, таким чином, є способом прив'язування дитини до племені й, у прямому розумінні, залишає на його тілі довічне тавро належності до цієї громади. У процесі церемонії припікання дитині миють і голять голову, ще раз відокремлюючи людину від світу природи.

Згідно з поширеними уявленнями симпатичної магії, «між людиною і частинами тіла, волоссям і нігтями» існує взаємовплив¹¹. Безумовний зв'язок між волоссям, пуповиною та послідом, з одного боку, й благополуччям немовляти, з іншого, чітко простежується в датоївській культурі. Перше волосся з голови новонародженого заривають у стайні, ховають, закопують. Усі маніпуляції спрямовані на те, щоб волосся не потрапило до чужих людей, здатних нашкодити дитині.

За допомогою ледь жевріючих козячих екскрементів, які нанизували на колючку з акації, немовляті припікали кілька точок на голові й тілі. Як уже зазначалося, у наш час кількість точок припікання може варіюватися залежно від клану батьків і їхньої прихильності до цінностей традиційної культури. Якщо припікають за всіма правилами, то мітки залишають на лобі, в області тім'ячка, на скронях, на потилиці, а також декілька точок уздовж хребта: в області лопатки, поперека та крижів – і на передній частині тулуба в підребер'ї, де особливо важливою точкою вважається сонячне сплетіння. Після закінчення самого процесу припікання, виконавиця церемонії бере жевріючу тріску з горщика й обкурює голову дитини, кілька разів обводячи нею за годинниковою стрілкою. За уявленнями датоїв, припікання має велике терапевтичне значення, забезпечує міцне здоров'я дитини та стимулює життєві сили. Недотримання цієї процедури може спричинити негативний вплив на новонародженого: тім'ячко не закривається і сама голова набуде конусоподібної форми (за висловлюванням самих датоїв, «стане схожою на верхівку Кіліманджаро»). Деякі респонденти навіть казали, що «голова може розвалитися, немов горщик, який тріснув».

Припікання здійснює не сама мати дитини (вона перебуває під час церемонії поруч з немовлям), а старша родичка. У тих церемоніях, на яких ми були присутні, їх здійснювала баба дитини по батькові та сестра матері.

Хоча від припікання й залишалися помітні сліди на все життя у вигляді круглих ямок на шкірі, сам процес виявився менш болючим, ніж ми очікували. Обережне поводження з немовлям, уміле переключення його уваги на щось приємне, комбінування поглажування, масажу, грудного годування з короткочасними болючими процедурами мінімізують травмування дитячої психіки. Опіки від припікання неглибокі й мають у діаметрі приблизно 5 мм. Ранки швидко загоюються, і вже за кілька днів дитина не відчуває жодного дискомфорту.

Припікання на тілі немовляти – неминуха процедура, уникнути яку датоїм неможливо. Негативні переживання дитини зводяться до мінімуму також завдяки звичній обстановці в домі, знайомим обличчям матері та близьких родичок, приємній напівтемряві, вечірній прохолоді та позитивним емоціям усіх присутніх. Такі знаки на обличчі та тілі служать важливою ідентифікаційною ознакою племінної належності. За рубцем на лобі датої безпомилково розпізнають одноплемінників і відрізняють антропологічно близьких до них масаїв. Ця обставина відіграє важливу роль, оскільки між датоїми та масаями існує багатовікова ворожнеча (війни, набіги, розбій із викраденням худоби).

У церемонії припікання датої особливу увагу приділяють голові дитини, і ця обставина не є випадковою. Як зазначає Дж. Фрезер, у багатьох народів голова вважається священною частиною тіла. Інколи це пов'язано з вірою в те, що в голові перебуває душа, яка дуже чутлива до образ і нешанобливого ставлення. Йоруба вірять, що у кожній людини є три духовні сутності, перша з яких міститься в голові. Цьому духові приносять у жертву свійську птицю, а собі в лоба втирають її кров, змішану з пальмовою олією¹².

Факт припікання на голові й тілі дитини в датоїв добре зрозумілий з погляду цінності ідентифікаційної мітки. М. Меднікова зазначає: «Татування відіграє вагомий роль у визначенні статусу людини, у цьому випадку їх неодмінно наносять при проходженні «обрядів переходу»¹³. Особливу увагу варто звернути на локалізацію точок припікання в датоїв. Виконавиці ритуалу самі не могли дати пояснення причин, через які вибирають фіксовані точки. Проте вони зупевненістю говорили, що роблять це з метою забезпечення немовляті міцного здоров'я та відзначали, що припікання лоба та тім'ячка убереже дитину від головного болю. Ці уявлення датоїв можна вважати відгомном ранніх вірувань, добре відомих у давнину. Подібним чином «на островах Бісмарка глибока скарифікація лоба здійснювалася з медичною метою. Тубільці вірили, що глибокі рубці, паралельно нанесені на лоб дитини від двох до п'яти років, убережуть його від головного болю та епілепсії»¹⁴. Той же автор зазначає, що «подібна операція залишає слід на кістках голови, підтверджуючи поширеність подібних звичаїв у давнину, оскільки археологами знайдено чимало черепів із такою особливістю»¹⁵.

Зіставлення місця припікання зі схемою розташування чакр на тілі людини, виробленою індусами, виявило вражаючі відповідності, які навряд чи є простим

збігом. Так, перша й найважливіша точка в датогів міститься на лобі, приблизно в тому місці, де, згідно з уявленнями індійців, знаходиться шоста чакра (аджня). Нагадаємо, що шоста чакра вважається однією із найважливіших, її пов'язують із психічною діяльністю. У цьому місці, як вірять індуси, розташоване третє око або око мудрості.

Важливо зазначити, що останнім часом іраку – народ, який уже кілька століть мешкає по сусідству з датогами, – також почав практикувати припікання лоба та скронь. Припікають голову не всім дітям, і не всі батьки іраку. Найчастіше це відбувається тоді, коли дитина народжується слабкою та хворобливою, часто плаче. Припікання обов'язково здійснюють датоги-сусіди, а не самі іраку. Таким чином, іраку вбачають у церемонії припікання сакральний зміст, що містить ідею збереження життя й наступного благополучного зростання дитини, і визнають дію датогських магічних ритуалів.

Насічки на верхніх повіках

Окрім рубців від припікання, в деяких датогів наявні насічки на верхніх повіках. Вінтерв'ю з респондентами з'ясувалося, що насічки в області верхньої повіки – специфічна мітка, яка є розпізнавальним знаком належності до кількох датогських кланів, зокрема до кланів Баджута й Вашан. Насічки роблять немовлятам обох статей у віці від одного місяця. Таким чином, окрім акту входу в племінні до племені (церемонія припікання), деякі датогські клани практикують також церемонію залучення до клану. Хоча датоги кажуть, що насічки на повіках необхідні, щоб немовля в майбутньому краще бачило та не потерпало від різних недугів очей, на нашу думку, церемонія має виразне сакральне значення.

Ми мали нагоду бути присутніми на такій церемонії і наводимо нижче її детальний опис. Отже, на світанку ми увійшли до будинку нашої давньої знайомої, до Малати – жінки з клану Банжута, матері новонародженого хлопчика на ім'я Гідохута (ім'я дослівно означає «Щось загубилося» – у цьому випадку, коли народився малюк, усім ї Малати загубилася вівця). У будинку, крім матері з дитиною, був також присутній молодий чоловік – чаклун, родич Малати (її дядько), який теж належав до клану Баджута. Чаклун приніс із собою спеціальний інструмент для шрамуння – залізне лезо у вигляді листоподібної пластинки розміром приблизно 2,0 см × 1,5 см («шевуда») на невеликому держаку, зробленому з дерева «ундошиби» (латинська назва рослини *Cordia sinensis*). Наконечник закріплювався на держаку спеціальним шкіряним шнурком зі шкіри вівці, вбитої для ритуальної церемонії поминання предків. Чаклун відтягнув повіки дитини двома пальцями лівої руки і швидко зробив по два невеликих надрізи за допомогою «шевуда». Дитина заплакала, коли з ранок потекла кров. У той час чаклун дістав зі шкіряного мішечка спеціальне зілля у вигляді білого порошка (він називав його «хеварід») і рясно посипав ним ранки. Кровотеча припинилася одразу. Церемонію було закінчено. Чоловік не отримав за свою роботу ні подарунка, ні частування.

Як пояснив він сам, така процедура здійснюється родичем, а родичу платити не годиться. На заході сонця того ж дня Малата обережно змила з повік дитини закипілу кров і змастила підсохлі ранки коров'ячим маслом. Наступного дня з повік Гідохути повністю зійшов набряк, і він виглядав здоровим та спокійним.

На питання «Для чого потрібні насічки на повіках?» респонденти одноголосно відповідали: «Щоб не боліли очі». Вони наводили численні приклади, коли «більш сучасні» батьки відмовлялися шрамувати повіки дитині, і надалі вона страждала від хвороб очей. Отже, такої церемонії все одно не вдавалось уникнути, а загоєння повік у більш пізньому віці відбувалося довше, і увесь процес виявлявся болучим. Турботою про зір, однак, не можна було пояснити непослідовність практики шрамуння повік відповідно до кланової належності.

Дійсно, маніпуляції з повіками відбуваються тільки в тих кланах, які позиціонують себе в датогському суспільстві як клани магів (чаклунів), і спеціалізуються на пророцтвах, пов'язаних зі сновидіннями. За допомогою насічок немовляті «відкривають внутрішній зір». «Відкрити очі», щоб у дорослому віці вони могли «бачити уві сні», для всіх датогів (на думку наших респондентів) надзвичайно важливо. Той, хто народився в кланах Баджута і Вашан, найімовірніше, у майбутньому стане чаклуном і буде допомагати людям. Оскільки маги із цих кланів усі поради дають на основі знань, отриманих уві сні, стає зрозумілим вагоме значення цієї церемонії. Ясновидцями можуть бути як чоловіки, так і жінки. Незважаючи на те що жінки після шлюбу переходять до клану чоловіка, чаклунські здібності, успадковані від народження, зберігаються. Жінки, які стали на магічний шлях, повинні або відмовитися від шлюбу, або почати займатися чаклунством у пост-репродуктивному віці. Шрамувати повіки можуть також дитині, чия мати належить до клану магів. Отже, якщо ви зустрічаєте людину з подібною міткою і на запитання «До якого клану він / вона належить?» почуєте численні варіанти відповідей, нехай вас це не бентежить. Треба питати: «До якого клану належить його / її мати?», і в такому випадку неодмінно будуть названі клани Баджута або Вашан.

Сновидіння для віщування майбутнього широко застосовуються (і застосовувалися в минулому) у сакральних практиках багатьох народів Африки, Європи та Америки. У Давньому Єгипті маг не тільки володів власними снами й уміло їх інтерпретував, а й за допомогою спеціальних слів (заклинань) міг також примусити бога наслати певний сон на конкретну людину, він міг змусити його послати пророчий сон або отримати для себе відповідь на будь-яке поставлене запитання¹⁶. У багатьох народів Сибіру та Північно-Східної Азії (тунгусів, нанайців, алтайців, ненців) професія шамана передається у спадок і передбачає природний хист («покликання» або «вибір»). Посвячення в шамани здійснюється через сновидіння й транс (екстатичний шлях), а також через передання досвіду (навчання шаманським технікам, трансляції знань про імена та функції духів, міфології та генеалогії роду, таємним

мова¹⁷). Зазвичай обидві форми набуття шаманських повноважень співіснують паралельно. Так, наприклад, у ненців (авамських самоїдів) шаманізм є спадковим, але ці здібності надаються безпосередньо вищим божеством, яке саме навчає майбутнього шамана через сни та видіння¹⁸. Так само у лапландців цей дар передається в родині, проте духи дають його тим, кому побажають¹⁹. Бурятам, окрім дуже складних публічних церемоній шаманського посвячення, також відомі «хвороби-сни» на зразок посвячення²⁰. У перехідний період поведінка кандидата в шамани (наприклад, у якутів) зазнає відчутної трансформації: він стає задумливим, усамітнюється, багато спить, бачить пророчі сни.

Однак у випадку з датогами ми маємо справу з унікальною «підготовчою» церемонією, яка охоплює всіх без винятку членів клану магів і виконується у ранньому дитинстві. Хто надалі стане магом, визначити майже неможливо. У більшості випадків – у віці від чотирьох до семи років, в інших – у підлітковому віці. Митакж зафіксували кілька фактів, коли магами ставали дорослі люди, які до цього нічим примітним не вирізнялися (чоловік у віці

приблизно тридцяти п'яти років, і жінка у віці п'ятдесяти – п'ятдесятип'яти років). Однак за виняткових обставин, наприклад, при народженні майбутнього верхнього мага, про його появу на світ повідомляє попередник, і тоді навіть перші дні життя новонародженого пов'язані з ритуальними посвяченнями та містичними випробуваннями.

Підсумовуючи, варто відзначити, що для датогів характерне ретельне зберігання традиційних пологових і післяпологових обрядів, а також складної системи залучення дитини до племені, клану, роду. У церемоніях представлено складний процес соціальних взаємодій між самим новонародженим, його родичами та сусідами. У процесі церемоній між дитиною й оточенням послідовно посилюється зворотний зв'язок через складний обмін обов'язками, послугами й подарунками за культурно встановленою схемою. Високий ступінь збереженості таких церемоній щодо ранніх етапів життєвого циклу в сучасному датогському суспільстві свідчить про їх особливу важливість для ефективного функціонування в оточенні інших традиційних культур, а також в умовах підвищення впливу процесів модернізації.

Примітки

¹ Калиновская К. П. Очерки этнологии Восточной Африки. – М., 1995.

² Rekdal O., Blystad A. «We are as sheep and goats»: Iraqw and Datoga discourses on fortune, failure and the future// The poor are not us: Poverty and pastoralism in Eastern Africa/ Ed. by Anderson D., Broch-Due V. – Oxford, 1999. – P. 125–146.

³ Borgerhoff Mulder M. Demography of Pastoralists: Preliminary Data on the Datoga of Tanzania// Human Ecology. – 1992. – Vol. 20. – P. 383–405.

⁴ Бутовская М. Л., Буркова В. Н. Церемония включения и отделения ребенка как обряды перехода у датога Северной Танзании// Этнографическое обозрение. – 2009. – № 2. – С. 51–67.

⁵ Геннеп А. ван. Обряды перехода: систематическое изучение обрядов. – М., 2002. – С. 52; Молотова Т. Л. Межэтнические контакты марийцев в Башкирии// «Мы и как удмурты, и как чуваша». Взаимная социально-культурная адаптация в этнически смешанных селениях. – М., 2007. – С. 106; Соболева Е. С. Социализация детей на острове Тимор// Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии,

Океании и Индонезии. – М., 1992. – С. 125; Ottenberg S. Boyhood rituals in an African society: an interpretation. – Seattle, 1989. – P. 5.

⁶ Геннеп А. ван. Обряды перехода... – С. 52; Соболева Е. С. Социализация детей на острове Тимор. – 1992. – С. 125; Ottenberg S. Boyhood rituals in an African society: an interpretation. – P. 5, 6.

⁷ Borgerhoff Mulder M. Demography of Pastoralists: Preliminary Data on the Datoga of Tanzania.

⁸ Артемова О. Ю. Дети в обществе аборигенов Австралии// Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии, Океании и Индонезии. – М., 1992. – С. 22.

⁹ Див. про це детальніше: Бутовская М. Л., Буркова В. Н. Обряды раннего жизненного цикла у датога – полуоседлых скотоводов Северной Танзании// Африканский Сборник. – 2009. – СПб., 2009. – С. 9–23.

¹⁰ Детальніше про цю церемонію див.: Бутовская М. Л., Буркова В. Н. Обряды раннего жизненного цикла у датога... – С. 9–23.

¹¹ Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: исследование магии и религии. – М., 2006. – С. 54.

¹² Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь. – С. 247.

¹³ Медникова М. Б. Неизгладимые знаки. – М., 2007. – С. 118.

¹⁴ Медникова М. Б. Неизгладимые знаки. – С. 132.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Видеман А. Религия древних египтян. – М., 2009. – С. 22.

¹⁷ Nioradze G. Der Schamanismus bei den sibirischen Volkern. – Stuttgart, 1925. – P. 54–58; Sternberg L. Divine Election in Primitive Religion// Proceeding of the Twenty-First International Congress of Americanists. – Goteborg, 1925. – Part II. – P. 472–512.

¹⁸ Попов А. А. Тавгийцы. Материалы по этнографии авамских и ведеевских тавгийцев// Труды Института антропологии и этнографии. – М.; Л., 1936. – Т. I. – Вып. 5. – С. 4.

¹⁹ Michailowski V. M. Shamanism in Siberia and European Russia// Journal of the Royal Anthropological Institute. – 1894. – Vol. 24. – P. 153.

²⁰ Ксенофонов Г. В. Легенды и рассказы о шаманах: у якутов, бурят и тунгусов. – М., 1930. – С. 101.

Переклад Олени Боряк